ePublishing

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

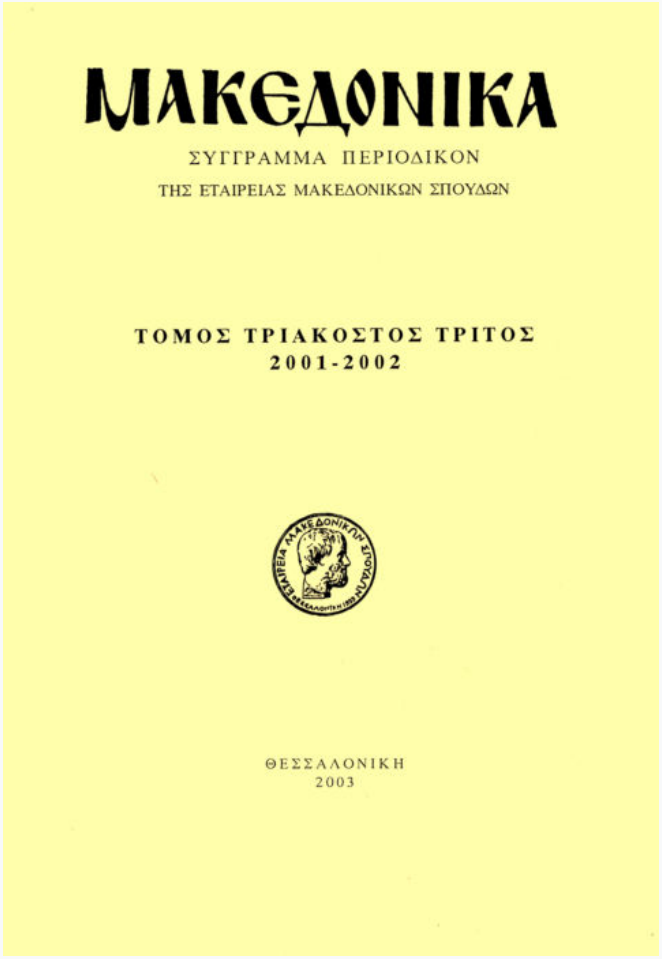

Ενθυμήσεις λειτουργικών βιβλίων ιερού ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Άνω Σκοτίνας

Βασίλειος Κουκουσάς

doi: 10.12681/makedonika.287

Copyright © 2014, Βασίλειος Κουκούσας

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουκουσάς Β. (2002). Ενθυμήσεις λειτουργικών βιβλίων ιερού ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Άνω Σκοτίνας. *Μακεδονικά*, *33*(1), 243–254. https://doi.org/10.12681/makedonika.287

ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΑΝΩ ΣΚΟΤΙΝΑΣ

Η Άνω Σκοτίνα βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του Ολύμπου. Σήμερα είναι ένα εγκαταλειμμένο χωριό, το οποίο κατοικείται τους καλοκαιρινούς, κυρίως, μήνες. Οι κάτοικοί του το εγκατέλειψαν στα τέλη της δεκαετίας του '40 - αρχές του '50 και εγκαταστάθηκαν στους πρόποδες του Ολύμπου, όπου βρίσκεται η σημερινή Σκοτίνα. Η Άνω Σκοτίνα κατοικούνταν ήδη από τον 16ο αιώνα, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τη χρονολόγηση του ναού του αγίου Αθανασίου. Ο μεγάλος αυτός ναός των κοιμητηρίων της κοινότητος είναι εσωτερικά αγιογραφημένος με αξιόλογες τοιχογραφίες του 16ου αιώνος. Στον οικισμό, όμως, υπάρχει και ένας δεύτερος ναός, ο ενοριακός ναός της Κοιμήσεως Θεοτόκου, που ανεγέρθηκε όπως αναφέρει η σχετική κτητορική επιγραφή το 1862[1] με δαπάνες του Πατριάρχου Αλεξανδρείας Καλλινίκου (1800-1889)[2], ο οποίος καταγόταν από τη Σκοτίνα. Πρόκειται για

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γ.Δ.Μ.	=	Γενική Διοίκηση Μακεδονίας.
C.G.I.	=	Italia sacra. Studi e testi di storia ecclesiastica. No 20. La chiesa greca in Italia dall'VIII al XVI secolo. Atti del convegno intereccleslale, Bari 30 Apr - 4 Maggio 1969, Padova 1973.
Ε.Α.	=	Εκκλησιαστική Αλήθεια Κωνσταντινουπόλεως.
Θ.	=	Θεολογία.
Θ.Η.	=	Θεσσαλικό Ημερολόγιο.
Θ.Η.Ε.	=	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία.
Ι.Α.Μ.	=	Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας.
Ι.Ε.Ε.	=	Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Εκδοτικής Αθηνών).
ΜΝ.	=	Μνημοσύνη.
Ν.Ι.Ε.Ε	=	Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους.
Ν.Σ.Μ.Ι.Ο.Κ.Π.	=	Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία. Ιστορία - Οικονομία - Κοινωνία - Πολιτισμός, Α΄-Β΄, Θεσσαλονίκη α.χ.ε.
Ο.	=	Ορθοδοξία.
Π.Ι.Ι.Μ.Κ.	=	Πανόραμα Ιστορία της Ιεράς Μητροπόλεως Κίτρους, τόμ. Α΄, Κατερίνη 1999.
ΠΕΡ.	=	Περραιβία.
Χ.Θ.Ε.Μ.Σ.Θ.	=	Χριστιανική Θεσσαλονίκη. Η Επαρχιακή Μητροπολιτική Σύνοδος Θεσσαλονίκης. Πρακτικά του ΙΓ΄ Επιστημονικού Συμποσίου, Θεσσαλονίκη 2000.

1. Η επιγραφή βρίσκεται στο υπερώο του γυναικωνίτη του ιερού ναού της Κοιμήσεως Θεοτόκου Άνω Σκοτίνας και συγκεκριμένα αριστερά και δεξιά τοιχογραφίας που απεικονίζει την Κοίμηση της Θεοτόκου και αναφέρει:
ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ. ΑΝΕΓΕΡΘΕΙΣ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΕΠΙ ΒΑΘΡΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ. ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ 1862.

2. Ο Καλλίνικος γεννήθηκε στη Σκοτίνα το 1800. Νέος εκάρη μοναχός στην ιερά μονή Ολυ-

μία ευρύχωρη τρίκλιτη βασιλική, με αξιόλογο ξυλόγλυπτο τέμπλο.

Σύμφωνα με τα αρχεία του *Ι.Α.Μ.* και της *Γ.Δ.Μ.* στην κοινότητα κατοικούσαν στις αρχές του 20ού αιώνος, περισσότεροι από 500 κάτοικοι[3].

Όπως αναφέραμε παραπάνω, το χωριό έχει εγκαταλειφτεί, οι κάτοικοι της Σκοτίνας, όμως, συνεχίζουν να συνδέονται με αυτό. Στην Άνω Σκοτίνα, στον ναό της Κοιμήσεως Θεοτόκου γιορτάζουν, με μεγαλοπρέπεια, τη μνήμη της Παναγίας, τη 15η Αυγούστου. Τα τελευταία, όμως, χρόνια, ο ναός έχει υποστεί σημαντικές ζημιές λόγω της καθιζήσεως του εδάφους και χρειάζεται να γίνουν έργα στηρίξεως και συντηρήσεώς του, που αν δε γίνουν, ελλοχεύει ο κίνδυνος στο εγγύς μέλλον να καταστραφεί ο ναός ολοσχερώς.

Τον ναό της Κοιμήσεως Θεοτόκου επισκεφτήκαμε πρόσφατα και, μεταξύ

μπιωτίσσης στην Ελασσόνα. Τα πρώτα του γράμματα διδάχτηκε στην περίφημη σχολή της Τσαρίτσανης. Εργάσθηκε ως πρωτοσύγκελος του μητροπολίτου Σερρών και κατόπιν Μυτιλήνης Πορφυρίου. Το 1843 εξελέγη μητροπολίτης Μυτιλήνης, ενώ το 1853 προβιβάστηκε στη μητρόπολη Θεσσαλονίκης. Το 1858 εξελέγη πατριάρχης Αλεξανδρείας. Στον θρόνο του Αποστόλου Μάρκου παρέμεινε έως το 1861, οπότε παραιτήθηκε για λόγους υγείας. Στη συνέχεια, αφού επισκέφτηκε την ιδιαίτερη πατρίδα του και τη μονή Ολυμπιωτίσσης, έζησε έως το τέλος της ζωής του στη Μυτιλήνη. Υπήρξε υπέρμαχος της Ορθοδοξίας και προστάτης των γραμμάτων και των τεχνών. Χάρη στην υπομονή και τη διπλωματία που επέδειξε σ' όλη τη διάρκεια του βίου του, επέλυσε πολλά προβλήματα της Μυτιλήνης. Βοήθησε τους Έλληνες και τους Μουσουλμάνους της Χίου και της Μυτιλήνης, όταν αυτοί επλήγησαν από καταστροφικούς σεισμούς. Σ' αυτόν οφείλεται η ανέγερση του μητροπολιτικού ναού της Μυτιλήνης, που τιμάται στον άγιο Θεράποντα. Αγαπούσε πολύ την ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Σκοτίνα, και πάντα επικοινωνούσε με τους κατοίκους της. Με δικά του έξοδα οικοδομήθηκε δημοτικό σχολείο, ενώ κατέθεσε χρηματικό ποσό για τη μισθοδοσία των διδασκάλων του. Ανήγειρε, επίσης, τον ναό της Κοιμήσεως Θεοτόκου. Πέθανε πλήρης ημερών το 1889.

Για τον Καλλίνικο βλ. Ε. Κλεομβρότου, *Καλλίνικος, Μητροπολίτης Μυτιλήνης ο μετέπειτα πατριάρχης Αλεξανδρείας (1800-1889)*, Μυτιλήνη 1934· του ιδίου, *Το ευρεθέν αρχείον του Πατριάρχου Αλεξανδρείας Καλλινίκου*, Μυτιλήνη 1938· Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα*, Αθήναι 1967, σσ. 27-28, 86, 165, 166, 168, 176. 178, 199· Ι. Μουτζούρης, «Καλλίνικος», *Θ.Η.Ε.*, τ. 7, στ. 250· Φ. Αγγελάτος, «Συμβολή εις την ιστορίαν του ιεράρχου Καλινίκου Κυπαρίσση ως μητροπολίτου Θεσσαλονίκης (1853-1858)», *Μνήμη Ιωάννου Αναστασίου*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 35-39· Β. Κουκουσάς, «Ο εκ Σκοτίνης Πατριάρχης Αλεξανδρείας Καλλίνικος», *Μακεδονικά* 31 (1997-1998) 281-298.

3. Το έτος 1909 ο πληθυσμός της Σκοτίνας ανερχόταν σε 530 κατοίκους, που ζούσαν σε 103 οικίες. Τούρκοι δεν διέμεναν στην κοινότητα και οι κάτοικοι ήταν όλοι Έλληνες. Την ίδια περίοδο η Βροντού είχε 300 κατοίκους, η Καρίτσα 900, ο Καταχάς 240, ο Κορυννός 521 (252 Έλληνες και 269 Τούρκους), η Κουντουριώτισσα 400 (διατηρήθηκε η ορθογραφία των ονομάτων των κοινοτήτων). Βλ. *Ι.Α.Μ.*, *Γ.Δ.Μ.*, φάκ. 44, σ. 21.

Σε αναφορά του Διοικητικού Επιτρόπου της Υποδιοικήσεως Κατερίνης, με ημερομηνία 16-8-1913, καταγράφεται ο πληθυσμός της υποδιοικήσεως, μετά την απελευθέρωσή της από τον τουρκικό ζυγό. Σύμφωνα μ' αυτή, η Σκοτίνα είχε πληθυσμό 584 κατοίκους (317 άνδρες και 267 γυναίκες). Ο πληθυσμός άλλων κοινοτήτων την περίοδο αυτή ήταν: Βροντού 468 κάτοικοι, Καρίτσα 836, Καταχάς 103, με Βλαχοποιμένες να παραχειμάζουν στα όριά του, Κορυννός 431, από τους οποίους οι 192 ήταν μουσουλμάνοι, Κουντουριώτισσα 395, με Βλαχοποιμένες να παραχειμάζουν στην περιοχή, Πούρλια 305, Παλιονεστάνη 280. Βλ. *Ι.Α.Μ.*, *Γ.Δ.Μ.*, φάκ. 54, Πίναξ του πληθυσμού της Υποδιοικήσεως Κατερίνης.

των άλλων, εξετάσαμε τα λειτουργικά του βιβλία, τα περισσότερα από τα οποία αποτελούν εκδόσεις του τυπογραφείου «Φοίνικος» της Βενετίας[4]. Στα εσώφυλλα των βιβλίων υπάρχουν πολλές πληροφορίες γραμμένες από ιερείς, ψάλτες και επιτρόπους του ναού και αναφέρονται στην ιστορία του χωριού, αλλά και σε γεγονότα της ευρύτερης περιοχής, της περιόδου 1785-1966. Κληρικοί και λαϊκοί, που οι περισσότεροι των οποίων δεν γνώριζαν σωστά τους ορθογραφικούς και γραμματικούς κανόνες, με ενδιαφέροντα, όμως, για τα δρώμενα της εποχής τους, κατέγραψαν τα ιστορικά, κυρίως, γεγονότα, για να γίνουν κτήμα των επερχόμενων γενεών. Από τις ενθυμήσεις αυτές, πληροφορούμαστε, για πρώτη φορά, ονόματα ιερέων, επιτρόπων, ψαλτών και διδασκάλων.

Στη συνέχεια της μελέτης μας παραθέτουμε τις ενθυμήσεις αυτές από τα λειτουργικά βιβλία, διατηρώντας την ορθογραφία του κειμένου και ακολουθώντας τη χρονολογία εκδόσεως των βιβλίων. Για τα γεγονότα που θεωρούμε σημαντικά σημειώνουμε ορισμένα σχόλια, καθώς και τη σχετική βιβλιογραφία.

Α. Η ΘΕΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΑ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ, ΛΕΙΨΙΑ ,αψπδ΄ (1784)

Πρόκειται για την ακολουθία του αγίου Ελευθερίου του οποίου η αγία κάρα φυλασσόταν στη μονή Κλημάδων[5] (περιοχή Καρυάς). Στην ακολουθία

---

4. Για τις ελληνικές εκδόσεις της Ιταλίας και ειδικότερα της Βενετίας βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique. Ou description Raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, vol. I-IV. Au XVIIe siècle, vol. I-IV. Au XVIIIe siècle, I-II, (ανατύπωση) Bruxelles 1963· Γ. Λαδάς - Αθ. Χατζηξήμος, *Ελληνική Βιβλιογραφία των ετών 1790-1799*, Αθήνα 1973· Θωμ. Παπαδόπουλος, Ελληνική Βιβλιογραφία (1466ci - 1800), τ. Α΄, Αθήναι 1984 και τ. Β΄ (παράρτημα) Αθήναι 1986· Φιλ. Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα. Βιβλία - φυλλάδια*, τόμος πρώτος, 1801-1818, Αθήνα 1997. Πρβλ. Ν. Τωμαδάκης, «Η εν Ιταλία έκδοσις ελληνικών εκκλησιαστικών βιβλίων», *C.G.I.* 2, σσ. 685-721· Φ. Μαυροειδής, «Ειδήσεις για τα ελληνικά τυπογραφεία της Ιταλίας του 16ου αιώνα», *Δωδώνη* (1975) 235-252· Δ. Ζακυθηνός, *Μεταβυζαντινά και νέα ελληνικά*, Αθήναι 1978, σσ. 41, 317-320· Ζ. Τσιρπανλής, *Ελληνικές παροικίες και εκκλησίες στην περιοχή του Ότραντο (16ος αι.). Μαρτυρίες και προβλήματα*, Πάτρα 1992, σ. 34· Γ. Ζώρας, «Πνευματικός βίος και παιδεία. Η δράση των Ελλήνων λογίων στη Δύση. Μεταφράσεις, τυπογραφεία, χειρόγραφα, κωδικογράφοι», *I.E.E.*, τ. Ι΄, σσ. 364-365· Α. Βακαλόπουλος, «Η αναγέννηση του Ελληνισμού (1669-1821). Επισκόπηση του Ελληνισμού κατά περιοχές, Ιταλία», *I.E.E.*, τ. ΙΑ΄, σ. 239.

5. Για τη μονή Κλημάδων, που σήμερα είναι κατεστραμμένη, βλ. *Θεία και Ιερά ακολουθία του αγίου Ιερομάρτυρος Ελευθερίου*, Εν Λειψία της Σαξωνίας ,αψπδ΄· Στ. Δαλαμπύρας, «Το μοναστήρι της αγίας Τριάδας των Κλημάδων Ολύμπου», *Θ.Η.* Ζ΄ (1984) 41-46· Β. Κουκουσάς, «Ο πνευματικός πολιτισμός του Ολύμπου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας», *Ο Όλυμπος στους αιώνες, Πρακτικά του ΣΤ΄ Συνεδρίου Ελασσόνα 1992, Ελασσόνα 1994*, σσ. 278-279, 282 (στο εξής: «Ο πνευματικός πολιτισμός»)· Δ. Ζυγούρης, «Το μοναστήρι των Κλημάδων», *Σελίδες από την ιστορία της Καρυάς*, Λάρισα 1995, σσ. 37-113. Πρβλ. Ν. Παπαδημητρίου, *Η επισκοπή Πλαταμώνος και Λυκοστομίου*, Αθήναι 1984, σσ. 161-167.

του αγίου απουσιάζει η πρώτη σελίδα με τις χρονολογικές ενδείξεις. Διαπιστώνεται, όμως, εύκολα πως πρόκειται για την έκδοση του 1784 από την παρακάτω ενθύμηση:

Ετη -1785 εμ μηνει δηκεμ βρή ου - 1 ετούτω το βη βλεί ων ήνα του αγήου ελευθερήου και τό ήφερε ηγούμεν ως (...) κύρ βη νέδικτος από κλημ δια πρές βηων του αγίου.

Προφανώς το βιβλίο αυτό, μόλις εκδόθηκε, δωρήθηκε από τον ηγούμενο της μονής Κλημάδων Βενέδικτο στον ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Σκοτίνας, με τον οποίο η μονή διατηρούσε καλές σχέσεις αφού στην περιοχή της είχε βοσκοτόπια[6]. Το γεγονός αυτό ενισχύεται και από δύο άλλες ενθυμήσεις που καταγράφονται:

α. Ετούτο τό βιβλίο αφιερώθη εις την Ιεράν Μονήν των Κλιμάντων εκείθε η αγία κάρα του Αγίου Ιερομάρτυρος Ελευθερίου ευρίσκεται. παρ' αυτού αφιερώθη εις το χωρίον Σκοτίνης Ολύμπου εις τον Ναόν της Κοιμήσεως της Θεο(όκου). 1874 8 Φεβρουαρίου Σκοτ(ίνα).

Την αφιέρωση αυτή, αν κρίνουμε από τον γραφικό χαρακτήρα και τη χρονολογία, κατέγραψε ο ιερέας Αντώνιος Μιχαήλ Καρακαφίρης, που υπογράφει την παρακάτω ενθύμηση.

β. Ετούτο το βιβλίο αφιερώθη εις την Ιεράν Μονήν των Κλημάδων ένθα η αγία κάρα του αγίου ιερομάρτυρος Ελευ(θε)ρίου ευρίσκεται. Παρ' αυτού αφιερώθη εις το χωρίον Σκοτίνης Ολύμπου εις τον ναόν της Κοιμήσεως της υπεραγίας δεσποίνης ημών Θεοτόκου και αειπαρθ(ένου) Μαρίας έναικα λοίποντας η ακολουθία του αγίου εν τοις Μηνέοις και ψάλλεται παρά το (....). 1874 Φεβρουαρίου 11

Σκοτ(ίνα). ο εφιμέριος της αυτής εκκλισίας αμαρτωλός παπα Αντώνιος Μιχαήλ Καρακαφίρης.

Ο ίδιος ιερέας κατέγραψε και το γνωστό:

Ουτο ψάλλαι Κύριε Ιησού Χριστέ υιέ καί λόγε του Θεου του Ζωντος ελέη(σόν με) των αμαρτολων. αωοδ (1874).

Στην ίδια ακολουθία υπάρχουν, ακόμη, οι υπογραφές των:

Θωμα Παπα Σακελλάριου με χρονολογία *8 Ιουλίου 1918*, *Οικονόμου Ιωάννη Μπιλιάγκα (1966)*, καθώς και του *παπα Αντώνιου Χρυσάφη* (χωρίς χρονολογία), τον οποίο συναντούμε να υπογράφει, το 1904, σε Μηναίο του Φεβρουαρίου του 1870.

---

6. Σχετικά με τα βοσκοτόπια της μονής στην περιοχή της Σκοτίνας βλ. την επιστολή του τελευταίου ηγουμένου της μονής Αγαθαγγέλου, στις αρχές του αιώνος μας προς τους προκρίτους της Σκοτίνας, όπου αναφέρει μεταξύ των άλλων: *...η ημετέρα Μονή των Κλημάδων έχει αρκετά βοσκοτόπια εις τον τόπο σας....* Βλ. Β. Κουκουσάς, «Ο πνευματικός πολιτισμός», *ό.π.*, σ. 278.

Β. ΜΗΝΑΙΟΝ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΕΚΔΟΣΗ ΦΟΙΝΙΚΟΣ - 1870

Οι δύο ενθυμήσεις που περιέχονται στο Μηναίο αναφέρονται σε γεγονότα που διαδραματίζονται στην ευρύτερη περιοχή της Σκοτίνας, κατά την επανάσταση της Μακεδονίας του 1878[7].

α. Ενθίμισιν. 1878 Μαρτίου 26 ήλθεν ένα τα πούρι Ασκέρι (800) Ανθρόπι καί ήμισι 400 Ανθροπι εκάθι(σαν) ... καί ήμισι εις το χωρίον (λέξη δυσανάγνωστη) *καί έκαμαν πολήν (ζημίαν;) καί τά πλησιόχωρα την κάθε μίαν ημέραν εξόδεψαν.....οκάδες κρέας και εκατόν όλο όκες χορτάρι καί έγιναν....φθοραί εις τά χωρία.*

Παπα γεώργιος Ιωάννου γράφω διά ενθύ(μιον).

Οι κάτοικοι της Σκοτίνας, μαζί με τους κατοίκους της Λεπτοκαρυάς και του Παντελεήμονος, βοήθησαν τους επαναστάτες στην κατάληψη του Κάστρου του Πλαταμώνος που κατείχαν οι Οθωμανοί το χρονικό διάστημα 20 Φεβρουαρίου έως 2 Μαρτίου του 1878[8]. Οι κινήσεις των τουρκικών στρατευμάτων στην περιοχή είναι συνέπεια της ενεργούς συμμετοχής των κατοίκων της Σκοτίνας και των άλλων περιοχών στο πλευρό των Ελλήνων επαναστατών.

Από τη δεύτερη ενθύμηση διακρίνονται μόνο κάποιες λέξεις, διότι το τμήμα της σελίδος στο οποίο καταγράφεται είναι σχισμένο:

β.1877 Σκοτίνει
1877 Σεπτεμβρίου 14

---

7. Για την επανάσταση της Μακεδονίας του 1878, τους πρωτεργάτες της, την καταστροφή του Λιτοχώρου, καθώς και για τα αίτια της αποτυχίας της βλ. Μ. Σεϊζάνης, *Η πολιτική της Ελλάδος και η επανάστασις του 1878 εν Μακεδονία, Ηπείρω και Θεσσαλία*, Εν Αθήναις 1878· Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων Ιεζεκιήλ, «Η επανάστασις του 1878 και ο επίσκοπος Κίτρους Νικόλαος», *Θ.* 9 (1931) 249-255· του ιδίου, «Ο Επίσκοπος Κίτρους Νικόλαος», *Θ.* 10 (1932) 140-142· Ι. Νοτάρης, *Ανέκδοτα έγγραφα για την επανάστασι του 1878 από το αρχείο του Στεφάνου Νικολ. Δραγούμη*, Θεσσαλονίκη 1966· του ιδίου, «Ο επίσκοπος Κίτρους Νικόλαος και η επανάστασις του 1878 στη Μακεδονία», *ΜΝ.* 1 (1967) 87-99· του ιδίου, *Η επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1973· Κλ. Πολύζου-Μαμέλη, *Ιστορία του Κολινδρού. Με ευρύτατη επισκόπησι γεωγραφική, ιστορική εθνολογική της Πιερίας*, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 128-151· Ευαγ. Κωφός, *Η επανάσταση στη Μακεδονία κατά το 1878. Ανέκδοτα προξενικά έγγραφα μετά συντόμου ιστορικής επισκοπήσεως*, Θεσσαλονίκη 1969· του ιδίου, *Ο Αντάρτης Επίσκοπος Κίτρους Νικόλαος*, Αθήνα - Γιάννινα -εκδόσεις Δωδώνη- 1992· Στ. Παπαδόπουλος, *Η Επανάσταση του 1854 και 1878 στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1970· Γ. Λυριτζής, «Ένα χειρόγραφο σημείωμα του οπλαρχηγού Ιωαν. Λαζού για τη μάχη της Πέτρας στα 1878», *ΠΕΡ.* 7 (Νοέμβριος 1974) 13-15· Γ. Μπουροζίκας, *Η επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1979· Ν. Κάκαλου, *Το Λιτόχωρο κατά την επανάσταση του 1878 και ο Ευάγγελος Κοροβάγκος*, Λιτόχωρο 1992.

8. Βλ. Κ. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική ιστορία 1204-1940*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 266 (στο εξής: *Νεοελληνική ιστορία*)· του ιδίου, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού, Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 227 (στο εξής: *Βόρειος Ελληνισμός*).

μεγάλην ζημίαν εις το χωρ(ίον).....
καί το χωρίον ζημίαν καί εις α.....
έξω άλα.....
Παπαγεώργιος Ιω.....

Στο ίδιο βιβλίο υπάρχουν, επίσης, οι υπογραφές των:
Παπα Αντώνη Χρυσάφη εκ Ραψάνης ελυτούργισα 24 Φεβρουαρίου 1904 και του μελλοντικού ιερέα
Ιωάννη Γεωρ. Μπιλιάγγα εις ενθύμισιν 1910.

Γ. ΜΗΝΑΙΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟΥ, ΒΕΝΕΤΙΑ -ΕΚΔΟΣΗ ΦΟΙΝΙΚΟΣ- 1870

Η ενθύμηση αυτή μας παραδίδει τις ακριβείς καταστροφές που υπέστη το Λιτόχωρο το 1878:

1878. Φευρουαρίου 16. Εβγίκαν Αντάρτες εις τα χωρίαν και εκάθισαν ημέρας δέκα δέκα εις το λιτόχωρον ήστερον ευγίκαν ο στρατός ο οθωμανικός 8 χιλιάδες οκτώ χιλιάδες και επολέμισαν και έκαψαν το λιτόχωρον και έκαμαν μεγάλιν ζιμίαν, καί έκαψαν σπίτια 380 τριακόσια ογδόντα και δέκα εκλισίας και λάνθρους εσκόρπισαν και επάησαν εις Θεσαλονίκιν.
Παπαγεώργιος Ιωάννου γράφω διά ενθίμισιν.

Μας παρέχονται ακριβή στοιχεία για τις υλικές ζημιές που υπέστη η κωμόπολη του Λιτοχώρου από τους Οθωμανούς κατά την επανάσταση του 1878, όταν καταστάφηκαν 380 οικίες και 10 ναοί[9]. Πληροφορούμαστε, ακόμη, τον αριθμό των Οθωμανών στρατιωτών (8.000) και το γεγονός ότι πολλοί κάτοικοι ζήτησαν καταφύγιο στη Θεσσαλονίκη.

Υπάρχουν, φυσικά, οι γνωστές κατάρες γι' αυτούς που θα τολμήσουν να κλέψουν το βιβλίο:

α. 1880 Τουτο το Μηνέον υπάρχει κτημα της εκλησίας και της υπεραγίας θεοτόκου και αεί παρθένου Μαρίας και όποιος θα το πάρι θα έχει την κατάραν της Παναγίας.
β. 1880 εις Σκοτίνα εγώ όμως Πρότον το μινέων υπάρχει κτημα της εκλησίας θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας.

Το ίδιο νόημα έχει και η παρακάτω αναφορά:

---

9. Ο αριθμός των οικιών και των ναών που κατεστράφησαν από τους Οθωμανούς, σύμφωνα με τον Κ. Βακαλόπουλο είναι 300 οικίες και 9 ναοί. Βλ. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική ιστορία, ό.π.*, σ. 268· του ιδίου, *Βόρειος Ελληνισμός, ό.π.*, σσ. 230-232. Ακόμη η ενθύμηση αναφέρει ότι το Λιτόχωρο καταστράφηκε τη 16η Φεβρουαρίου, ενώ ο Κ. Βακαλόπουλος την 3/15 με 4/16 Μαρτίου. Βλ. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική ιστορία, ό.π.*, σ. 268· του ιδίου, *Βόρειος Ελληνισμός, ό.π.*, σσ. 230-232.

1880 εις Σκοτίνα. εγώ όμως πρότον το μινέων υπάρχει κτημα της εκλησίας και υπεραγίας Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας.

Εγώ Αστέριος Δημητρίου γράφω και μαρτυρώ.

Υπάρχουν, ακόμη, υπογραφές του *Θωμά Παπα Σακελάριου* με ημερομηνία *27 Απριλίου 1918.*

Ο ίδιος λίγο παραπάνω τονίζει:

Σκοτίνη τη 23 Απριλίου 1920. το παρόν Μηναίον του Απριλίου υπάρχει συν τοις άλλοις βιβλίοις εν τω Ιερω Ναω της Κοιμήσεως της Θεοτόκου.

Δ. ΜΗΝΑΙΟΝ ΙΟΥΛΙΟΥ, ΒΕΝΕΤΙΑ -ΕΚΔΟΣΗ ΦΟΙΝΙΚΟΣ - 1870

Στο βιβλίο αυτό υπάρχουν οκτώ ενθυμήσεις που αναφέρονται σε διάφορα θέματα.

α. *Τη 8 Ιουλίου 1895 μνήσθητη Κύρηε του επησκόπου ημων θεωκλήτου αυτό το χαρτί ειναι από τήν εκλησίαν και είναι βακουφικου καί όχι άλο. εγώ ο ίος Κωνσταντινος Αστερίου Χρισικός γράφω και μαρτιρω όχι άλο κτλ.*

Πρόκειται για τον επίσκοπο Πέτρας Θεόκλητο (1885-1896)[10], ο οποίος μετά τη διάλυση της επισκοπής Πέτρας[11] μετατέθηκε στην επισκοπή Κίτρους, απ' όπου παραιτήθηκε το 1904. Προηγουμένως είχε χρηματίσει επίσκοπος Ιερισσού και Αγίου Όρους.

Όσον αφορά στη Σκοτίνα, μετά τη διάλυση της επισκοπής Πλαταμώνος

10. Για τον επίσκοπο Πέτρας και μετέπειτα Κίτρους Θεόκλητο βλ. Αθ. Αγγελόπουλος, «Η Επισκοπική Σύνοδος της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης και η σημασία αυτής σήμερον», *Θ.* 48 (1977) 803, 804-805 (στο εξής: «Επισκοπική Σύνοδος»)· του ιδίου, «Η επισκοπή Πέτρας Ολύμπου», *Μνήμη Ιωάννου Αναστασίου*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 47 (στο εξής: «Επισκοπή Πέτρας»)· του ιδίου, «Η συμβολή της επισκοπής Πέτρας εις τα εθνικά και εκπαιδευτικά προβλήματα του Ελληνισμού της περιοχής του Ολύμπου (1890-1896)», *Μακεδονικά* 14 (1974) 68,-69, 70-71, 74-77 (στο εξής: «Συμβολή επισκοπής Πέτρας»)· Απ. Γλαβίνας, «Επίσκοποι Κίτρους κατά την τουρκοκρατίαν», *Μακεδονικά* 18 (1978) 89· Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι κατά τους Κώδικας των Υπομνημάτων του Αρχειοφυλακείου του Οικουμενικού Πατριαρχείου», *Ο.* 33 (1958) 165· «Εκκλησιαστικά χρονικά, Εκλογή επισκόπου Κίτρους», *Ε.Α.* 20 (1896-1897) 226· «Εκκλησιαστικά χρονικά, Επισκοπή Κίτρους», *Ε.Α.* 28 (1904) 89· Αθ. Καραθανάσης - Αντ. Σατραζάνης, *Τα πρακτικά του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Βοδενών*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 12-13, 29, 30, 31, 36, 45, 46, 48, 65, 72, 75, 87, 89· Αθ. Καραθανάσης - αρχ. Γ. Τριανταφυλλίδης, *Η Επισκοπική Σύνοδος της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (19ος - 20ός αιώνας)*, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 15, 41, 27, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 80, 93, 97, 98· Ιγν. Σωτηριάδης, *Συγκεντρωτικός κατάλογος Επισκόπων και Μητροπολιτών Κίτρους, Π.Ι.Ι.Μ.Κ.*, σσ. 21, 23, 24, 27, 29. Βλ., επίσης, τη νεκρολογία του Θεοκλήτου «Πρώην Κίτρους Θεόκλητος», *Ε.Α.* 31 (1907) 615.

11. Η επισκοπή Πέτρας ενσωματώθηκε στη μητρόπολη Ελασσόνος και στην επισκοπή Κίτρους. Βλ. Αγγελόπουλος, *Η συμβολή επισκοπής Πέτρας, ό.π.*, σσ. 64, 73-83· του ιδίου, «Επισκοπή Πέτρας», *ό.π.*, σσ. 43, 45, 46, 50· του ιδίου, *Η επισκοπή Πλαταμώνος και οι αρχιερατεύσαντες εν αυτή*, Αθήνα 1980, σ. 3· του ιδίου, «Επισκοπική Σύνοδος», *ό.π.*, σ. 798· Γλαβίνας, *ό.π.*, σ. 89· Παπαδημητρίου, *ό.π.*, σ. 78.

(1881)[12], υπήχθη στην επισκοπή Πέτρας, ενώ μετά και τη διάλυση της επισκοπής Πέτρας αποτέλεσε τμήμα της επισκοπής Κίτρους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Σκοτίνα, όταν υπαγόταν στην επισκοπή Πέτρας, αλλά και κατά την υπαγωγή της στην επισκοπή Κίτρους, είχε ως επίσκοπο τον Θεόκλητο.

β. μνήμη της αγίας του Χριστου της αγίας εκλισίας αρχιερερέου και επισκόπου του μεγάλου αλεξάνδρου

Ιωάννης Αποστόλου πολίζου
Μιχαήλ Αναγνώστου Γράφω

Το κείμενο είναι χωρίς χρονολογία. Ο Αλέξανδρος είναι ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1903-1910)[13] στη δικαιοδοσία του οποίου υπαγόταν η επισκοπή Κίτρους.

γ. Ενθύμηον του 1908.

Το 1908 έγινεν Σίνταγμα εις τους Μωαμεθανούς καί όλοι οι αντάρται απίρθησαν εντός του Ελληνικου εδάφους καταβιβάσθη ο Σουλτάν Χαμίτ και αναιβίβασαν εις τον θρόνον τον αδελφόν του Μωάμεθ τον ε Πέμπτον καί τόν Χαμίτ τόν εκόμισαν εις τήν Θεσσαλονίκην καί τον έβαλαν εν τη τη φυλακη του 1910 τον εξήγαγον καί εις ποιον μέρος τον μετεκόμισαν άγνωστον εστί

Γραφω Αθανάσιος Δημητρίου Οικονόμος.

---

12. Μετά την αλλαγή των συνόρων το 1881 με την προσάρτηση της Θεσσαλίας και μέρους της Νοτίου Ηπείρου στην Ελλάδα οι κοινότητες Ραψάνης, Αμπελακίων και οι μικρότεροι οικισμοί της Θεσσαλίας παρέμειναν τυπικά για λίγα χρόνια με την ονομασία της επισκοπής Πλαταμώνος και προσαρτήθηκαν τελικά το 1899 στη μητρόπολη Λαρίσης. Το Λιτόχωρο και οι κοινότητες Μαλαθριάς, Βροντούς, Λεπτοκαρυάς, Σκοτίνας, Παντελεήμονος και Πούρλιας, προσαρτήθηκαν στην επισκοπή Πέτρας. Βλ. Αγγελόπουλος, «Επισκοπική Σύνοδος», *ό.π.*, σ. 798· του ιδίου, «Επισκοπή Πλαταμώνος», *ό.π.*, σσ. 3, 6, 17· Παπαδημητρίου, *ό.π.*, σσ. 129-130, 133-143.

13. Δεν είναι γνωστός κανένας επίσκοπος Κίτρους, Πλαταμώνος ή Πέτρας με το όνομα Αλέξανδρος. Πρόκειται, λοιπόν, για το μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγονταν η επισκοπή Κίτρους. Ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Αλέξανδρος γεννήθηκε στην Αδριανούπολη το 1851. Αρχικά εξελέγη μητροπολίτης Βάρνης (1891), στη συνέχεια Πελαγωνίας (1891-1895), Νεοκαισαρείας (1895-1903), Θεσσαλονίκης (1903-1910) και Νικομηδείας (1910-1921). Μετά τη φυγή του ελληνικού πληθυσμού από την επαρχία του εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου και πέθανε το 1928. Βλ. Ι. Κωνσταντινίδης, «Αλέξανδρος ο Ρηγόπουλος», *Θ.Η.Ε.*, τ. 2, στ. 114, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Πρβλ. *Ο. Γ΄* (1928) 194. «Ο Νικομηδείας Αλέξανδρος», *Γ.Π.* 12 (1928) 306-307· Μητρ. Θεσσαλονίκης Γεννάδιος, «Λόγος επιμνημόσυνος εις τον αείμνηστον μητροπολίτην Νικομηδείας Αλέξανδρον», *Γ.Π.* 12 (1928) 329-331· Αθ. Αγγελόπουλος, *Βόρειος Μακεδονία, Ο Ελληνισμός της Στρωμνίτσης*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 190, 196, 210· του ιδίου, «Επισκοπική Σύνοδος», *ό.π.*, σσ. 803, 804· Λν. Νανάκης, «Η διοικητική εκκλησιαστική οργάνωση», *Ν.Σ.Μ.Ι.Ο.Κ.Π.*, τ. Α΄, σ. 109· του ιδίου, «Αρχιερατικές εκλογές στην Επισκοπική Σύνοδο Θεσσαλονίκης», *Χ.Θ.Ε.Μ.Σ.Θ.*, σ. 91· Παντελεήμων Χρυσοφάκης, Μητρ. Θεσσαλονίκης, *Αγιολογικά και Πατερικά*, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 149-150· Καραθανάσης - Σατραζάνης, *ό.π.*, σσ. 15, 20, 25· Καραθανάσης - αρχ. Τριανταφυλλίδης, *ό.π.*, σσ. 15, 18, 35, 36, 63, 64, 93, 98, 100, 101, 108.

Τα γεγονότα αναφέρονται στην επανάσταση των Νεοτούρκων του 1908, στο Σύνταγμα που καθιερώθηκε και προέβλεπε θρησκευτική ελευθερία και στην έκπτωση του σουλτάνου Αμπτούλ Χαμίτ (1876-1909) από τον θρόνο[14].

δ. Ενθήμηον.

Τό 1910 ετελείωσεν όλαις ταις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου Σκοτίνης ο Ιωάν. Γεωργίου Μπιλιάγκας πατρός ορφανός λήγει την έκτην και (λέξη δυσανάγνωστη) εις την Αη του Ελληνικου επί διδασκάλου Τουμαρά Εωνία η μνήμη.

Αθανάσιος Δημ. Οικονόμος

ε. ενθήμησην

1879 η (όνομα δυσανάγνωστο) ηκλεύτη τον Γεώργιον καραγιανήδην ο οποιος της εγνώρισαι και έλεγε ότι .....

Μιχαήλ Αναγνώστου

στ. ενθήμησην

1879 έυγαλαν τόν διδάσκαλον καραγιανίδην καί έβαλαν τον Ιωάνην κροκώβηλον διά τρείς μίνας

Μιχαήλ Αναγνώστου.

Από τις δύο τελευταίες ενθυμήσεις του 1879 γνωρίζουμε τα ονόματα δύο διδασκάλων της Σκοτίνας και αντιλαμβανόμαστε ότι ο Καραγιαννίδης απομακρύνθηκε και αντικαταστάθηκε από τον Κροκώβηλο, γιατί απήγαγε μία κοπέλα από τη Σκοτίνα, με σκοπό τον γάμο.

ζ. ενθίμισιν

1877 έτος

έμινεν τά δέκατα εις τήν κάσα δέν πουλήθηκαν αλλά ευχωλίαν έγινεν εις τά χωρία.

Παπα γεώργιος Ιωάννου

Η ενθύμηση αυτή μας πληροφορεί ότι ο φόρος της δεκάτης, που καταβλήθηκε σε είδος, δεν πουλήθηκε και έτσι διευκολύνθηκαν οικονομικά οι κάτοικοι των χωριών.

---

14. Για την επανάσταση των Νεοτούρκων βλ. Α. Σουλιώτης-Νικολαΐδης, *Ημερολόγιον του πρώτου Βαλκανικού πολέμου*, Θεσσαλονίκη 1962· Αθ. Βερέμης, «Το κίνημα των Νεοτούρκων και οι άμεσες συνέπειές του», *Ι.Ε.Ε.*, τ. ΙΔ΄, σσ. 254-257· Ι. Κολιόπουλος, «Η κατάσταση στη Μακεδονία από το 1909 έως το 1912», *Ι.Ε.Ε.*, τ. ΙΔ΄, σ. 279· Κ. Βακαλόπουλος, *Οι Νεότουρκοι και Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1988· Λ. Μακράκης, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1910), Η διάπλαση ενός εθνικού ηγέτη*, Αθήνα 1992, σ. 415· Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα 1997, σσ. 19, 25-26, 49-54, 57-59, 65-66, 68, 76, 81, 176· Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1999, σσ. 101, 106, 110, 116· V. Bérad, *La révolution Turque*, Paris 1909· H. Diamantopoulos, *La réveil de la Turqie*, Alexandria 1909.

η. Στο ίδιο βιβλίο υπογράφει ο:

Αθανάσιος Δημητρίου Οικονόμος, εγώ γράφω κανδυλανάπτης της εκκλησίας της Σκοτίνης 1933.

Ε. ΜΗΝΑΙΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, ΒΕΝΕΤΙΑ -ΕΚΔΟΣΗ ΦΟΙΝΙΚΟΣ -1870

α. Ενθύμισεις ήλθεν στρατός πολύς εις το ξηροκάμπι της λεπτοκαρυάς και έγινεν ορδήν ήταν 30 τριάντα νταμπούρια καί ήφεραν μεγάλην ζίμιαν εις τα χωρία μας.

1886 Μαϊ 22 Σκοτίναν
Παπαγεώργιος Ιωαννίδης

Η πληροφορία αυτή του 1886 αναφέρεται σε εχθροπραξίες των Οθωμανών με αντάρτες της περιοχής του Ολύμπου, στην περιοχή Ξηροκάμπι που βρίσκεται στη Σκοτίνα, στα όρια με τη Λεπτοκαρυά.

β. Ο Ιωάννης Μπιλιάγγας έγινε νεοκόρος της Παναγίας το 1905 και ετελείωσε 1910 δηλαδή 5 χρόνους.

Πρόκειται για τον μετέπειτα Οικονόμο της Σκοτίνας.

γ. 21 Νοεμβρίου 1931 ημέρα Σάββατον τη εορτη των εισοδίων της Θεοτόκου δι' ενθύμιον. ο καιρός χιονώδης έν όρεσιν μαλακότερος εντανθα τω χωρίω μετά ραγδαίας βροχης και κρύει επαισθήτω

Θ. Π. Σακελλαρίου
21-11-31

ΣΤ. ΜΗΝΑΙΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, ΑΘΗΝΑΙ - ΕΚΔΟΣΗ ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ - 1926

α. Δημήτριος Καλαμάρας. Κτήμα του Ιερου Ναου Αγιου Γεωργίου: Εν Καλυβίοις τη 26η Οκτωβρίου 1937.

Τα Καλύβια είναι η περιοχή της σημερινής Σκοτίνας, στην οποία οι κάτοικοι της Άνω Σκοτίνας την περίοδο αυτή είχαν τις καλύβες τους, ως επί το πλείστον για ποιμενικές ανάγκες, ενώ ορισμένοι από αυτούς είχαν εκεί εγκατασταθεί μόνιμα.

β. Εν Λεπτοκαριά τη 5-6-48.

Αυτά τά γράφω γιά ενθίμιον εφίγαμε από το χοριό μας Στάς 3-4-48 καί ήρθαμε Στή Λεπτοκαριά Εγώ όπου γράφω ήμουνα στήν Εκατερίνη και ήρθα στη Λεπτοκαριά στας 10-4 καί μέχρι τη Στηγμή ταύτην που τά γράφο βρισκόμαστε στή Λεπτοκαριά καί έτσι τά γράφο γιά ενθήμηο ό ιήδιος χηρόγραφος.

Δημήτριος Θεωχάρου Παπαγεωργίου

Η καταγραφή αυτή μας υπενθυμίζει μία από τις τραγικότερες στιγμές της νεότερης ελληνικής ιστορίας, τον εμφύλιο πόλεμο[15]. Οι κάτοικοι της Σκοτίνας, λόγω της πιέσεως των ανταρτών, που είχαν για έδρα τους τον Όλυμπο, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να καταφύγουν, για μεγαλύτερη ασφάλεια, στην Κατερίνη και τη Λεπτοκαρυά. Τις πληροφορίες αυτές μας τις έδωσε ο ίδιος ο κ. Παπαγεωργίου Δημήτριος, ο οποίος μας ενημέρωσε και για άλλα στοιχεία που καταγράφονται στη μελέτη αυτή.

Ζ. ΜΗΝΑΙΟΝ ΜΑΡΤΙΟΥ, ΑΘΗΝΑΙ -ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ- 1926

α. Εν Σωτηρίω Ετει 1945.
2 Μαρτίου οπότε έληξεν η παντελής εκστρατεία των κατακτητικών Γερμανικών Στρατευμάτων καί η ένωσις του ελληνικου Εθνους.
εφημέριος Παπαγιάννης Μπιλιάγκας

Η ενθύμηση αυτή αναφέρεται στην απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς.

Η. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ, ΑΘΗΝΑΙ -ΕΚΔΟΣΗ ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ- χωρίς χρονολογία

λειτουργία Ιερολογιωτάτου διακόνου Ιωάνν. Μπιλιάγκα[16] *χειροτονηθέντος τήν 25η Δεκεμβρίου 1937.*

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΥΚΟΥΣΑΣ

---

15. Για τον εμφύλιο πόλεμο και την εθνική αντίσταση στην Πιερία βλ. D. Eudes, *Οι καπετάνιοι, ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, 1947-1949*, Αθήνα 1975, σσ. 336, 340-341, 346-347· Σ. Πρωτόπαπας Κικίτσας, *Χη Μεραρχία του ΕΛΑΣ. Εθνική αντίσταση στη Μακεδονία 1941-1944*, επιμ. Ν. Μάργαρης, Αθήνα 1978· Γ. Ε. Παπαγεωργίου, *Παραλειπόμενα της Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα 1981· Μιλτ. Τερζόπουλος - Ευθ. Χαλκίδης, *Ιστορική μαρτυρία, Παπά Λόχερ απολογήσου.....*, Αθήνα 1984· Γ. Θαλής, *Εθνική αντίσταση. Δράση του 50ου τάγματος του ΕΛΑΣ*, Θεσσαλονίκη 1988· Βαγ. Καραδήμας, *Μας μιλούν οι νεκροί*, Σφενδάμη 1996· Θαν. Ανάγνος, *Στα κάστρα του αγώνα, Με το δημοκρατικό στρατό της Ελλάδος*, Αθήνα 1998· Γ. Ρούσσος, *Ν.Ι.Ε.Ε.*, τ. Ζ΄, σ. 470.

16. Στον Ιωάννη Μπιλιάγκα αναφέρονται ορισμένες ενθυμήσεις που παρατίθενται στην εργασία μας, ενώ και ο ίδιος κατέγραψε αρχετές. Πρόκειται για μία από τις πνευματικές μορφές που ανέδειξε η Σκοτίνα. Χρημάτισε νεωκόρος του ιερού ναού της Κοιμήσεως Θεοτόκου από το 1905 έως το 1910. Χειροτονήθηκε διάκονος την 25η-12-1937 και υπηρέτησε ως εφημέριος της Σκοτίνας έως τον θάνατό του (1972). Υπήρξε ιερέας με παιδεία, ενώ ανέπτυξε αξιόλογη κοινωνική δράση. Διέθετε μία από τις λίγες προσωπικές βιβλιοθήκες που υπήρχαν στην περιοχή. Όταν απεβίωσε, ετάφη πίσω από το Ιερό του ναού του αγίου Γεωργίου Σκοτίνας. Ο τάφος του αποτελεί σημείο προσκυνήσεως των συγγενών και όλων των συγχωριανών του.

SUMMARY

Vasilios Koukousas, *Liturgical Memoranda: Books from the Church of the Dormition of the Virgin in Ano Skotina.*

Ano Skotina lies in the southeast corner of Pieria, on the flanks of Mount Olympus. But even though the inhabitants of this once busy little place abandoned it in the 1950s for the present-day village of Skotina at the foot of the mountain, they still worship in the old church of the Dormition, built in 1862 by Patriarch Kallinikos of Alexandria, a native of Ano Skotina.

In this church we found a whole series of liturgical books (18th-20th c.), in which priests, cantors and churchwardens had made entries recording various events over the years from 1785 to 1966. These constitute an important source of information about the commune of Skotina and the whole Mount Olympus region, opening a window onto unknown aspects of the 1878 revolution in Skotina and Litochoro, and giving the names of the priests, cantors and churchwardens of the church of St Athanasios and the teachers of the local primary school.

The authors of these notes, who so studiously recorded the events and the people they considered important, have preserved for us a mine of information about the history and cultural life of Mount Olympus spanning a period of nearly three centuries.